MIHAI EMINESCU AND THE ORIENTAL SPACE

Mirela Mladin
PhD. student, University of Craiova

Abstract: Mihai Eminescu is considered one of the most important romantic writers of European literature. G. Călinescu in his work titled Istoria critică a literaturii române de la origini până în prezent dedicated a whole chapter to Mihai Eminescu and considered him „the national poet", which means that, from his point of view, he was the most important poet of Romanian literature. Beeing a man with a vast culture, he was preocupied with ideas from all cultures. This is the reason why all his work was influenced by ancient philosophy (Plato, Aristotle and Socrates) as well as German romantic philosophy (Kant, Hegel, Schopenhauer), but especially Indian philosophy. The sources of inspiration of Indian origin found in Mihai Eminescu's work were represented by Ramayana, Mahabharata, Vedic Hymns, especially Rig Veda and Upanishades. An important aspect is that the Oriental Space didn't represent a source of inspiration only for Mihai Eminescu, it represented a source of inspiration for the entire world culture.

Keywords: India, literature, philosophy, poet, romantic.

1. Introducere

În ceea ce priveşte influenţa spaţiului oriental şi ideile provenite din spaţiul oriental asupra operei lui Mihai Eminescu, aceasta a fost analizată de mai mulţi cercetători. Pe lângă cercetătoarea de origine hindusă Amita Bhose, care şi-a dedicat teza de doctorat poetului român, au mai existat şi alte studii şi anume: Mircea Itu cu lucrarea *Indianismul lui Eminescu* şi Ştefan Munteanu a publicat *Filosofia indiană şi opera eminesciană*. Toţi aceştia au demonstrat faptul că Eminescu a avut ca sursă de inspiraţie ideile filosofice cultivate de cultura şi filosofia indiană. Acestora li s-au adăugat concepţia şi viziunea poetului, precum şi „coordonatele stilistice ale spiritualităţii naţionale" (Ghiţă 1995: 13).

Un alt aspect deosebit de important ar fi acela că Eminescu a fost atras şi de filosofii germani şi s-a afirmat adesea că prin intermediul lor poetul a manifestat interes pentru filosofia indiană. În acest sens, Tudor Vianu afirma: „Schopenhauer a fost un maestru pentru Eminescu şi în alte feluri. Prin el i s-a deschis poetului nostru drumul către înţelepciunea şi literatura indiană" (Vianu 1974: 232). G. Călinescu a afirmat chiar că: „maniera lui Schopenhauer e vizibilă pretutindeni la Eminescu" (Călinescu 1976: 647). Personal, consider că, aşa cum s-a afirmat, Eminescu a avut ca sursă de inspiraţie atât filosofia indiană, cât şi pe cea greacă (Platon) sau germană (Kant, Schopenhauer), însă important este modul în care a integrat aceste idei filosofice în sistemul său propriu de gândire, precum şi faptul că a ţinut cont şi de spiritualitatea noastră naţională. Această idee este împărtăşită şi de Ştefan Munteanu: „un rol mult mai mare decât

influenţele externe l-a avut geniul său creator şi humusul filosofic al spiritualităţii româneşti" (Munteanu 1997: 72).

Nici nu este de mirare că a fost atât de aspru stigmatizat Eminescu pentru culpa lui de a-şi lua drept punct de reper marile doctrine filosofice. Tipic omenesc, marile genii sunt mereu criticate şi în loc să apreciem valoarea ce a dat-o Eminescu textelor prin prisma acestor idei filosofice, preferăm să depreciem valoarea lor.

2. De la basmul lui Kunisch şi imaginile indiene la crearea *Luceafărului*

Textul acestui poem a fost publicat pentru prima dată în 1883 în Almanahul Societăţii Academice Social Literare *România Jună*, apoi în revista *Convorbiri literare* şi în cele din urmă în volumul *Poezii* al lui Mihai Eminescu. Textul a suferit diverse modificări până la varianta finală, în prima fază a fost doar o versificare a basmului lui Kunisch. Eminescu a notat în manuscrisul 2275 B, fila 56 faptul că basmul acesta a reprezentat sursa lui de inspiraţie atunci când a început redactarea *Luceafărului*:

> „În descrierea unui voiaj în ţările române, germanul K(unisch) povesteşte legenda «Luceafărului». Aceasta este o poveste. Iar înţelesul alegoric ce i-am dat este că, dacă geniul nu cunoaşte nici moarte şi numele lui scapă de simpla uitare, pe de altă parte însă, pe pământ nu e capabil de a ferici pe cineva, nici capabil de a fi fericit, el n-are moarte, dar n-are nici noroc " (Eminescu 1994: 403-404).

Această însemnare a autorului a fost menţionată pentru prima dată de Moses Gaster în 1883, în volumul *Literatura populară română*, anunţând titlul cărţii lui Kunisch ce a apărut la Berlin în 1861 şi care cuprindea două basme româneşti, ambele prelucrate de Eminescu în versuri, sub titlurile: *Fata din grădina de aur* (prima variantă a *Luceafărului*) şi *Miron şi frumoasa fără corp*. Din păcate, *Fata din grădina de aur*, basmul ce a reprezentat sursa de inspiraţie a lui Eminescu atunci când a început redactarea *Luceafărului*, nu se găseşte în colecţiile româneşti de folclor, însă este important să ştim despre existenţa lui, întrucât reprezintă fundamentul *Luceafărului.*

În ceea ce priveşte influenţa altor elemente asupra *Luceafărului*, ne vom îndrepta acum atenţia asupra elementelor de origine indiană. Amita Bhose identifică anumite idei upanişadice în versurile: „tu izvor eşti de vieţi şi dădător de moarte" (Opere, I, 177), unde zeul suprem este considerat izvorul vieţii şi al morţii, „Că mii de oameni neam de neam / Că soarele şi luna / Se nasc şi mor în sfântul Brahm / În care toate-s una" (Opere, II, 389), unde toate creaturile se nasc din Brahaman. Această apariţie a lui Brahmā este observată şi de Cicerone Poghirc, care afirmă că: „relaţiei brahmān-atmān este tema principală din Katha Upanişad" (Poghirc 1977: 51). O altă asemănare, sesizată de cei doi exegeţi, este zborul lui Hyperion, inspirat şi el tot din Katha Upanişad. În cazul poemului eminescian contextul e invers, întrucât în episodul *Katha Upanişad* tânărul Naciketas îi cere zeului Yama să îi destăinuie misterele morţii, în timp ce în *Luceafărul* tânărul îi cere să îl dezlege de nemurire. Aşadar, deşi contextul e invers, există o asemănare evidentă între poemul eminescian şi *Katha Upanişad*.

Pe lângă aceste asemănări, Amita Bhose mai adaugă şi influenţa *Legilor lui Manu* în versul: „Că Brahma nu s-a împăcat / cu noaptea muma lumii" (Opere, II, 387). Potrivit *Legilor lui Manu*, Brahmā este zeul care a creat lumea din întuneric. Tot din *Cartea I* a lui Manu, mai

observă Amita Bhose că Eminescu preia concepţia potrivit căreia mii de ani ai muritorilor sunt echivalentul câtorva clipe ale zeilor: „căi de mii de ani (…) în tot atâtea clipe" (Opere, I, 176). Versurile: „Din chaos Doamne-am apărut / Şi m-aş întoarce în chaos … / Şi din repaos m-am născut / Mi-e sete de rapaos" (Opere, I, 177) par să preia unele idei din din Legile lui Manu:

> „Când acest dumnezeu se deşteaptă, lumea îşi împlineşte îndată funcţiunea; când adoarme, spiritul afundându-i-se într-o adâncă odihnă atunci lumea se descompune; căci în timpul somnului său liniştit, fiinţele însufleţite şi înzestrate cu principii de acţiune îşi încetează funcţiunile şi simţirea cade în nemişcare. Şi când ele au fost absorbite în sufletul suprem, atunci acest suflet al tuturor fiinţelor doarme fără grijă în cea mai desăvârşită linişte" (Mihălcescu 1920: 18).

Tot din Legile lui Manu pare să se fi inspirat Eminescu şi atunci când a scris versurile:

> „Căci roata-n veci se va-nvârti / Şi nu se mai sfârşeşte / Şi toţi se nasc spre a muri / şi mor spre a se naşte"(Opere, II, 449), care pare să corespundă următorului pasaj: „Acest Dumnezeu îmbracă toate fiinţele «cu trupuri formate» din cinci elemente, le face să se nască să se dezvolte şi să se descompună, printr-o mişcare asemănătoare cu a unei roate" (Mihălcescu 1920: 410).

Pe de altă parte, Mircea Itu observă influenţa buddhismului într-una din primele versiuni ale *Luceafăruui*: „Dar vrei o patimă de sfânt / În inima ta cruda / Îţi dau un petic de pământ / Ca să te cheme Budda". Chiar dacă această strofă nu a fost păstrată în varianta finală, aşa cum am observat până acum, buddhismul a avut un rol important în cadrul operei eminesciene, punându-şi adesea amprenta asupra modului de gândire al poetului. Faptul că Eminescu a inserat în una din strofele *Luceafărului* numele profetului religiei buddhiste confirmă importanţa acestuia în viziunea poetului.

3. Mitul cosmogonic: de la *Imnul Creaţiunii* la *Scrisoarea I*

Textul acestui poem a fost publicat în revista *Convorbiri literare* la 1 ianuarie 1881 şi reprezintă „cea mai vizibilă asemănare între creaţia eminesciană şi gândirea indiană" (Itu 1995: 14) în ceea ce priveşte influenţa imnurilor vedice asupra creaţiei eminesciene, alături de textul poemului *Rugăciunea unui dac*. Preocuparea lui Eminescu pentru mitul cosmogonic este întâlnită în toată opera eminesciană, de la poemele redactate în perioada adolescenţei şi până la opera lui de maturitate. Al. Dima, dorind să atragă atenţia asupra acestui aspect, a afirmat că: „e limpede că motivul cosmic a fost întreţinut de Eminescu nu numai de impulsurile imaginaţiei romanice, ci şi de atmosfera ştiinţifică a vremii lui" (Dima 1982: 63). Amita Bhose susţine că poetul nostru a fost preocupat de această problemă a cosmogoniei încă din anul 1872, perioadă în care finalizează studiile de la Viena şi le începe pe cele de la Berlin.

După cum se ştie, s-a demonstrat faptul că, aflat la studii în Germania, Mihai Eminescu a intrat în contact cu imnurile vedice, asistând la cursurile profesorului Weber. Pe de altă parte, manuscrisele eminesciene certifică şi ele acest fapt. Manuscrisul 2276, II, f. 18 v, sub titlul *Cosmogonie der Inder* cuprinde o traducere germană a *Imnului Creaţiunii* din *Rig Veda*. Însă, s-a demonstrat că poemul eminescian se aseamănă şi cu *Imn către zeul necunoscut*, din care s-a inspirat şi atunci când a conceput *Rugăciunea unui dac*. Forma interogativă: „Fu prăpastie?

Genune? Fu noian întins de apă?" (Eminescu 2012: 284) pare să îşi fi găsit sursa de inspiraţie atât în *Imnul Creaţiunii* (X, 129) din *Rig Veda*, cât şi în *Imn către zeul necunoscut* (X, 121), unde zeul necunoscut este Prajapati sau Brahma. Versul „La-nceput pe când fiinţă nu era, nici nefiinţă" (ibidem) reprezintă forma pe care Eminescu a dat-o versului din poemul *Rig Veda*: „Atunci nici nefiinţă n-a fost şi nici fiinţă". În această variantă cosmogonică indiană lumea s-a născut prin conjugarea a doi factori sau două principii cosmice: unul masculin şi unul feminin. Vechii indieni îşi imaginau naşterea lumii ca o hierogamie cosmică. Acest factor, brahman, reprezintă însuşi principiul vieţii. Unirea celor doi factori este exprimată de Eminescu în versul: „Dar deodată un punct se mişcă… cel întâi şi singur. Iată-l" (*ibidem*). Ceea ce ar trebui să ne atragă atenţia asupra interpretării pe care i-a dat-o Eminescu acestui text este marca originalităţii eminesciene, despre care Mircea Itu afirmă:

> „Profunzimea ideatică şi chiar unele inovaţii pe terenul formei susţin valoarea de excepţie a tabloului cosmogonic al lui Mihai Eminescu, unul dintre cele mai reuşite fragmente din întreaga creaţie literară românească. De altfel, poetul se detaşează de sursa vedică prin măiestria artistului de geniu" (Itu 1995: 25).

Pe de altă parte, ideea de întuneric din versul: „Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază" (*ibidem*) îşi extrage inspiraţia din versul; „La-nceput era întuneric ascuns de întuneric", dar în acelaşi timp trimite ca sursă de inspiraţie şi la concepţia buddhistă. Am subliniat deja faptul că Eminescu a avut de-a face cu religia buddhistă, aşa că nu există niciun dubiu în această privinţă. Chiar şi prietenul şi colegul său de generaţie, Ioan Slavici, în cadrul *Amintirilor* a confirmat faptul că Eminescu ştia despre învăţămintele buddhiste încă de la vârsta de 20 de ani. Conceptul buddhist sarvam sunyam, conform căruia totul a fost un gol imens la început şi lumea a luat naştere din nimic, este prezent în acest text eminescian şi este foarte plauzibilă ideea că Eminescu s-a inspirat din această concepţie buddhistă atunci când a redactat *Scrisoarea I*.

Motivul apei primordiale este tot un element care pare să fie preluat atât din I*mn către zeul necunoscut, Rig Veda* (X, 121), unde Prajapati creează „marile ape strălucitoare", cât şi din *Imnului Creaţiunii* din *Rig Veda*, acolo unde se vorbeşte de „puhoiul de valuri". Această idee a întinderii apei se regăseşte în versurile eminesciene: „fu noian întins de apă (…) Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază" (ibidem). Conceptul acesta de apă primordială este prezent şi în *Upanişade*, care este considerată cartea de căpătâi a lui Schopenhauer, în concepţia căruia lumea reprezintă fructul supremei înţelepciuni omeneşti. După cum se ştie, Eminescu a fost influenţat într-o mare măsură de filosofia romantică germană şi de lucrarea lui Arthur Schopenhauer *Lumea ca voinţă şi reprezentare*. Iată că, la rândul său, Schopenhauer a fost şi el influenţat de *Upanişade*. Referitor la acest motiv al apei, Mircea Itu afirmă că: „este mereu prezent în cosmologia indiană (…) este elementul primordial în mitologia indiană" (Itu 1995: 38), astfel că nu este de mirare faptul că Eminescu împrumută acest motiv din gândirea indiană.

Un alt concept care pare să fie de origine indiană este acela de „dor nemărginit", care este explicat prin corespondentul karma (acţiune), ce aparţine buddhismului sau kama (iubire, dorinţă). În ceea ce priveşte legătura dintre echivalentul românesc şi acest concept buddhist, Cezar Papacostea afirma: „Acest dor este acelaşi Kama indian, echivalent elinului Eros; este amorul creator" (Papacostea 1930: 84). În versul „Căci în sine împăcată reîncep-eterna pace…" (Eminescu 2012: 285), care încheie tabloul cosmogonic, poate fi sesizat conceptul de „eterna

pace". Acest concept a fost corelat cu termenul nirvana din gândirea buddhistă, care semnifică o stare ce nu poate fi definită, fiind asociată cu veşnicia.

Aşadar, prin intermediul tuturor acestor asemănări ce au putut fi identificate între textul eminescian şi gândirea indiană, putem doar să apreciem valoarea ce e dat-o Eminescu textului de faţă, împrumutând concepte din filosofia indiană care au inspirat şi alţi autori.

4. Accente budiste în *Epigonii*

Poemul *Epigonii* a fost trimis de Eminescu în ţară de la Viena, fiind publicat în *Convorbiri literare* pe 15 august 1870. Poemul este alcătuit din două părţi aflate în antiteză şi este marcat în întregime de ironia specifică romanticilor. Dacă în prima parte a textului poetul elogiază scrierile înaintaşilor, în cea de a doua parte poetul critică textele contemporanilor săi pe care îi numeşte „epigoni". Iacob Negruzzi în Amintiri din «Junimea» confirmă că ideea esenţială a poemului este aceea de a compara literatura prezentului cu cea a trecutului, lucru pe care însuşi poetul îl exprimă: „Ideea fundamentală - scrie el – e comparaţiunea dintre lucrarea încrezută şi naivă a predecesorilor noştri şi lucrarea noastă trezită, rece (…) Comparaţiunea din poezia mea cade în defavorul generaţiunei noi" (Negruzzi 1970: 2014). Această opinie a fost împărtăşită şi de Nicolae Iorga.

Dacă am clarificat aspectele legate de stabilirea temei poemului, precum şi a motivului întemeiat ce l-a avut poetul atunci când l-a conceput, ne vom îndrepta acum spre sursa de inspiraţie ce a stat la baza scrierii textului. În acest sens, cercetătorii sunt de părere că antepenultima strofă are la bază o concepţie budistă. Bogdan Duică a arătat că versul „Moartea succede vieţii, viaţa succede la moarte" este o traducere din lucrarea *Introduction à l'histoire du Bouddhisme indien* a lui E. Burnouf. Tot el a arătat că versurile ce urmează: „Oamenii di toate cele fac icoană şi simbol; / Numesc sânt, frumos şi bine ce nimic nu însemnează, / împărăţesc a lor gândire pe sisteme numeroase / Şi pun haine de imagini pe cadavrul trist şi gol" pot fi puse în corespondenţă cu un dialog al lui Buddha din volumul lui Burnouf şi este de părere că sunt „gândite tot budist", deoarece „zugrăvesc iluzia formelor în fondul cărora se află suportul material-cadaveric, corpul supus mereu naşterii şi morţii" (Duică 1981: 113).

Amita Bhose confirmă influenţa budistă în cazul acestui text, dar atrage atenţia asupra concepţiei transmigrării sufletului, afirmând că această concepţie aparţine mai degrabă filosofiei *Upanişadelor*, deoarece budismul nu crede în această concepţie. În acelaşi timp, ea consideră că poemul eminescian nu are la bază o influenţă a gândirii upanişadice, întrucât: „Ideea zădărniciei oricărui efort uman , pe care o accentuează poezia, pare să-şi aibă originea în unele texte budiste care predică inutilitatea vieţii pe pământ şi falsitatea idealului de fericire" (Bhose 1978: 75). Privind lucrurile dintr-o altă perspectivă, această idee a „epigonilor" a fost destul de răspândit în Europa în perioada romantică. Acest poem eminescian a fost asociat fie cu *Die epigonen* al lui Karl Immermann sau cu *Epigonen* al lui Emanuel Geibel. Zoe Dumitrescu-Buşulenga, analizează legătura dintre poemul eminescian şi poemul Epigonen al lui Emanuel Geibel şi susţine că poetul român ar fi avut ca sursă de inspiraţie acest poem, lucru ce poate fi dedus din afirmaţia exegetei eminesciene:

> „Două sestine opun generaţiei stejarilor puternici, miile de floricele mărunte, dar pestriţe, apărute după doborârea acestora. Catrenul final definește ironic, în chip moral

de fabulă, statutul floricelelor ale căror pretenţii de a înlocui stejarii sunt ridicole. Ideea neînsemnatei fabule, va fi făcut să încolţească în mintea lui Eminescu nucleul pe care avea să crească titanicul poem al Epigonilor" (Dumitrescu-Buşulenga 1986: 255-256).

În definitiv, acest aspect al identificării surselor de inspiraţie este mai puţin important, ceea ce contează cu adevărat este mesajul transmis de poet prin intermediul acestor idei filosofice, acela că operele literare s-au depreciat, iar contemporanii acordă importanţă unor aspecte lipsite de valoare. Pentru a evidenţia aceste aspecte, autorul, aşa cum observă Mircea Itu: „trece de la ironie, persiflare, sarcasm la înălţimea unor judecăţi rostite cu detaşarea omului de geniu" (Itu 1995: 79). Acest om de geniu, simţind că nu se potriveşte în niciun fel cu societatea meschină în care trăieşte, fiind înconjurat de oameni ce nu mai apreciază adevăratele valori, simte nevoia să îşi exprime propriile opinii în această veritabilă artă poetică.

Concluzii

Mihai Eminescu a fost un om de cultură, fiind preocupat încă de la o vârstă fragedă de spațiul oriental, în special de cultura indiană, care i-a inspirat până și pe filosofii germani. Despre influențele filosofiei indiene asupra operei eminesciene s-a discutat adesea. Autori precum: Amitha Bhose, Ștefan Munteanu sau Mircea Itu au demonstrat că sursele de inspirație de origine indiană ce au stat la baza operei lui Eminescu au reprezentat-o *Imnurile Vedice*, în special *Rig Veda* și *Upanișadele*, precum și *Ramayana* sau *Mahabharata*. Toate aceste texte au reprezentat un model în întocmirea unor poeme precum: *Luceafărul, Geniu pustiu, Scrisoarea I, Rugăciunea unui dac, Venere și Madonă* sau *Epigonii*. Meritul incontestabil pe care l-a avut Mihai Eminescu a fost acela de a ne face cunoscuți nu doar la nivel european, ci la nivel mondial, fapt pentru care nu trebuie să îl considerăm un epigon ce a integrat ideile orientale în opera sa, ci un maestru ce a dat o formă originală textelor sale, îmbinând armonios specificul românesc cu filosofia indiană.

BIBLIOGRAPHY

Surse:

Eminescu, Mihai, 2012, *Poezii*, Editura Litera Internațional, București, 2012.

Referințe:

Al. George Sergiu, *Arhaic şi universal*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1981.
Bhose Amita, *Eminescu şi India*, Ed. Junimea, Iaşi, 1978.
Blaga Lucian, *Spaţiul mioritic*, în *Trilogia Culturii*, *Opere*, vol. 9, Editura Minerva, Bucureşti, 1985.
Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1976.
Dima, Al., *Viziunea cosmică în poezia românească*, Editura Junimea, Iaşi, 1982.
Duică Bogdan, *Eminescu – studii şi articole*, Editura Junimea, Iaşi, 1981.
Dumitrescu-Buşulenga, Zoe, *Eminescu şi romantismul german*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1986.
Eminescu, Mihai, *Fragmentarium*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.
Eminescu, Mihai, *Opere*, Ediţie critică de Perpessicius, vol. 1, Bucureşti, 1939.
Eminescu, Mihai, *Opere*, vol. II, Editura Sacculum I.O. şi Editura Gemina, Bucureşti, 1994.

Ghiţă Simion, *Titu Maiorescu şi filosofia europeană*, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1995.
Iorga Nicolae, *Eminescu*, Ed. Junimea, Iaşi, 1981.
Itu Mircea, *Indianismul lui Eminescu*, Ed. Orientul Latin, Braşov, 1995.
Mihălcescu, Ioan, *Legea lui Manu sau Instituţiunile civile şi religioase ale Indiei*, Bucureşti 1920.
Munteanu Ştefan, *Filosofia indiană şi creaţia eminesciană*, Ed. Didactică şi Pedagogică, R. A., Bucureşti, 1997.
Negruzzi Iacob, *Amintiri din „Junimea"*, Ediţie îngrijită de Corneliu Simionescu, Bucureşti, 1970.
Nehru Jawaharlal, *Descoperirea Indiei*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1956.
Noica Constantin, *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii româneşti*, Bucureşti, Ed. Eminescu, 1975.
Papacostea, Cezar, *Filosofia antică în opera lui Eminescu*, Bucureşti, 1930.
Poghirc, Cicerone, *O sursă indiană a „Luceafărului" lui Eminescu*, în *Caietele Mihai Eminescu*, IV, Editura Eminescu, Bucureşti, 1977
Vianu Tudor, *Mihai Eminescu*, EdituraJunimea, Iaşi, 1974.